

det der foregik«. Han tror at han i sin historieopfattelse har ladet klassekampen med alt det 19. årh.s mørke og vildfarelser langt bag sig, og mener åbenbart at befinde sig i de »sociale strukturforandrings« klare dag. Nissen er dog flyttet med, hvad et enkelt eksempel kan vise. Som bekendt var det en af de oprindelige marxistiske læresætninger, at »bourgeoisiet« (nogenlunde enstydigt med dr. R.s »ekspansive borgerskab«) gennem klassekampene havde erhvervet det politiske eneherredømme i den moderne repræsentativstat, hvor statsmagten var blevet »et udvalg der forvalter hele bourgeoisklassens fælles forretninger«. Denne forenkledede karakteristik af den historiske virkelighed er specielt for Danmark lidet træffende. Ikke desto mindre tænker dr. R. ad de samme baner. »Bankpolitikken var ... et vigtigt middel, hvormed det ekspansive borgerskab kæmpede sig endnu et væsentligt stykke frem ad vejen mod det punkt hvor det kunde *gøre staten til sin*«, siger han (s. 245 f., min kursivering). Ordene finder man blandt »betragtninger som er vokset frem af [dr. R.s] beskæftigelse med tidens bankpolitik i almindelighed« (s. 246). Marx og Engels vilde imidlertid have nikket bifaldende. Sætningen kunde passe smukt i 1. kapitel af Det kommunistiske manifest.

Poul Bagge.

Hugo Matthiessen: En Greve. Jørgen Scheel til Grevskabet Scheel, Stamhuset Estrup samt Ulstrup (1768-1825). København 1954. 207 s.

Greve Jørgen Scheel hører ikke til de medlemmer af den berømte gamle adelsslægt, som har indtegnet deres navn med hæder i Danmarks historie. Tværtimod færdedes han selv paa sit livs højdepunkt i den grad i baggrunden af det offentlige liv, at det virker næsten paafaldende i betragtning af hans højadelige byrd, hans indflydelsesrige slægtsforbindelser og uhyre godsrigdom. Forklaringen kan næppe være nogen anden, end at man paa højeste sted tidligt dannede sig en ganske bestemt opfattelse af hans evner og karakter. Af de offentlige hverv og naadesbevisninger, som næsten med nødvendighed maatte blive en mand med hans sociale position til del, opnaaede Jørgen Scheel meget faa. Hans farfader døde som geheimekonferensraad og blaa ridder. Hans fader, der af den ældre Bernstorff betegnedes som den danske adels hæder og pryde og det unge slægtleds krone, blev 25 år gammel sendt som dansk gesandt til hoffet i St. Petersborg for at overtage den vanskeligste post inden for dansk diplomati.

Allerede aaret efter modtog han som belønning for sit arbejde det hvide baand, og da han to aar senere afgik ved døden, blev hans eftermæle af Bernstorff udtrykt i ordene: »Hvilket slag for kongens tjeneste.« Jørgen Scheel selv opnaaede ikke andre titler eller ordensdekorationer end den kammerherrenøgle, der blev ham tildelt i en alder af 22 aar i den byge af naadesbevisninger, som ledsagede kronprinsens formæling den 31. juli 1790. Den højeste charge, han fik overdraget, var som oberstlieutenant at føre en bataillon hidrørende fra det opløste landeværn under krigen 1807—14, da antallet af officersstillinger blev stærkt udvidet i forbindelse med rejsningen af en hær til forsvar for landet.

Den berømmelse, Jørgen Scheel opnaaede, er derfor nærmest herostratisk. I løbet af en kort aarrække lykkedes det ham at forøde sin slægts gennem aarhundreder samlede godsrigdomme. Grevskabet Scheel med sine 4 hovedgaarde og mere end 2500 td. hartkorn bøndergods fik han befriet for det fideikommissariske baand, og selv den relativt beskedne fideikommisskapital, som blev substitueret i grevskabets sted, forsvandt sporløst i det store ragnarok. Sine sidste aar spiste han naadsensbrød paa en fynsk herregaard hos sin nærmeste familie.

Hugo Matthiessen, der i »Snapstinget« nærmest opfattede Jørgen Scheel som den onde aand i landstingskredsen, har øjensynlig ikke følt sig sikker paa rigtigheden af denne kategoriske dom, og er i den foreliggende bog vendt tilbage til ham. Et myreflittigt studium har resulteret i en fuldstændig omvurdering af Jørgen Scheel, idet konklusionen af forf.s undersøgelser er, at Scheel var en mand, om hvem »de mangfoldige Stemmer . . . atter og atter stilfærdigt hvisker om al den Godhed, Greven trofast bevarede; hans Menneskelighed, Venlighed, Offervilje og højt udviklede Kultur eller — sidst, men ikke mindst — hans Ømhed for Samfundets Smaa og altid saa levende Trang til at skabe Glæde, hvor han viste sig« (s. 171).

Det skal straks siges, at der intet arkivstøv findes i denne bog. Forfatterens evne til at gøre et milieu levende for læseren har sjældent vist sig mere straalende end her. Skildringen af herregaardslivet i slutningen af det 18. aarh. mejsler sig ind i erindringen, og billedet af slægtsgaarden Ulstrup fremtræder som et maleri: »I det stortskaarne, lidt tungsindige Landskab, man i vor Tid har plukket for det meste af Skønheden, fyldte Ulstrup kun lidt, men Tagenes og Murenes varme Røde kunde dog stilfærdigt som en Arneild lyse langt bort i den da næsten mennesketomme Aadal.« Selv naar forf. med sin hovedperson færdes i egne, som ligger langt fra de hjemlige, faar milieuskildringen samme ind-

trængende karakter. Hvad enten det drejer sig om studenterlivet i Göttingen eller opholdene i Paris og Neapel, er et væld af detaljer, hentede fra værker, som ligger langt fra historikernes alfarvej, stillet sammen i en fint afstemt mosaik, lagt med en kunstners haand.

Men hvorledes er nu de personer skildret, som færdes inden for de saa kunstfærdigt udførte rammer? Personregistret omfatter langt over 300 navne, men selv de lidt mere udførligt behandlede er kun statister i dramaet. Det er Jørgen Scheel, bogen først og sidst omhandler, og en vis tendentiøs karakter kan man ikke frakende den.

Over for en rent spidsborgerlig vurdering af en person som Jørgen Scheel, der lægger hovedvægten paa hans kæmpemæssige fallit, kan et vist defensorat naturligvis være paa sin plads. Det hører ogsaa til de store sjældenheder, at aldeles intet lader sig anføre til fordel for dem, som har overskredet de grænser, almindelig hæderlighed og straffelovgivningen afstikker; men forf. er i sine bestræbelser for at disculpere Jørgen Scheel gaaet saa vidt, at det er nødvendigt i det følgende at redegøre for karakteren af de handlinger, han øvede. Eftertidens dom over Jørgen Scheel er nemlig ikke saa overfladisk, som man efter læsningen af forf.s bog kunne være tilbøjelig til at antage. Ej heller er der grund til at betragte hans økonomiske sammenbrud som en af statsbankerottens triste følger. Det ville være indtraadt alligevel.

Det kan ikke skjules, at Jørgen Scheel i hvert fald i de aar, som gik umiddelbart forud for sammenbruddet, var inde paa forbryderbanen. Naar der hos en bataillonschef opstaar en kasse-mangel paa 13.000 rigsdaler paa et tidspunkt, da alle veje til opnaelse af personlig kredit er lukkede, skal der ikke større fantasi til at finde grunden hertil. Langt mere graverende — juridisk og moralsk — er dog det underslæb, han gjorde sig skyldig i, da han bag sin veninde fru Marcussens ryg pantsatte hendes juveler, som hun havde givet ham til opbevaring, til en af sine kreditorer. At han var haardt trængt af disse, var ikke nogen undskyldning for ham, og forf. stiller tingene paa hovedet, naar han i sin medfølelse med Scheel udtaler »Værgeløs og dømt til Tavshed krympede Greven sig under Slaget (d. v. s. den for ham ubehagelige omtale, sagen blev genstand for) — og det blev ikke alene om i i disse Ulykkens Aar at saare hans Ære og Omdømme« (s. 158). Forholdet var det, at Scheel havde begaaet en kriminel handling, som efter datidens lovgivning straffedes med æreløshed, og at han kun ved administrationskommissionens velvillige mellemkomst undgik den skæbnesvangre straffedom. I forhold til denne

maatte folkesnakken trods alt betragtes som et mindre onde, og den var i højeste grad forskyldt.

Der er ikke tvivl om, at forf. mener, at der er gjort greven uret. Hans medynkvækkende skildring af dennes sidste triste aar viser klart, med hvilken sympati han omfatter ham. Der er her ikke tale om en mand, der ligger, som han har redet, men om den tragiske livsafslutning for en personlighed, som havde været en bedre skæbne værdig, og forf. gaar let hen over, at Scheel selv i disse nedværdigelsens aar ganske ansvarslost fortsatte med — bag sin beskikkede værges ryg — at stifte gæld, som af hans bo blev afvist med umyndighedsindsigelsen. Det kostede bl. a. skytten paa Ravnholt 70 rdl. og en bogbinder 74 rdl. — antagelige beløb i 1820erne.

Maaske ikke ligefrem strafbar efter datidens lovgivning, men under alle omstændigheder langt hinsides grænsen for almindelig hæderlighed var hans ordre til tjenerskabet paa Scheel om ved nattetid at bortfjerne kostbare løsøregenstande fra herregaarden for at unddrage dem fra at tjene til fyldestgørelse for de kreditorer, som havde lovligt pant i dem. I det hele kan man sige, at Scheels forhold i disse aar — uanset om der i de enkelte tilfælde var tale om ligefrem kriminelle handlinger — bærer præg af en saadan smaasnusket uhæderlighed, at det kniber med at oprettholde illusionen om en grandseigneur, stor i fortrin som i fejl. Om hans forhold i pengesager paa et tidligere tidspunkt har man en udtalelse af den erfarne justitssekretær i Viborg justitsraad Henrik Johan Leth om, at greven var »en træring i pengesager«. Det er vanskeligt nutildags helt at opfatte klangfarven i den forældede glose; men den havde i datiden næppe noget harmløst ved sig, og oversat til moderne sprogbrug svarer den vel nærmest til: svindler. Man fristes til at spørge, om Scheels ældre gældsstiftelse til enhver tid faldt uden for den dagældende sparsomme bedragerilovgivnings bestemmelser.

En enkelt sag skal i det følgende gøres til genstand for nærmere omtale, idet forf.s behandling af den ikke er ganske klar. Det drejer sig om salget af de til det tidligere grevskab hørende ejendomme.

Ved kgl. resolution af 5. juni 1807 fik Jørgen Scheel tilladelse til at ophæve grevskabet Scheel, saaledes at der i stedet substitueredes en fideikommiskapital paa 350.000 rdl. med pant i hovedgaardene Scheel (Sostrup) og Skærvad. Som bekendt ophævedes i tiden omkring aarhundredskiftet et betydeligt antal len og stamhuse mod substitution af fideikommiskapitaler, i flere tilfælde til langt under de frigivne godsers værdi. Kancelliet begrundede i det foreliggende tilfælde en imødekommelse af andragendet — der fra

Scheels side var motiveret med ønsket om at fyldestgøre sine kreditorer — med to synspunkter. Dels at der forelaa samtykke til ophævelsen fra de nærmeste lensberettigede, dels at grevskabets bønder sandsynligvis derigennem ville kunne erhverve deres gaarde som selvejendom, »hvis Udbredelse blandt Bondestanden Deres Majestæt ved flere Lejligheder har skienket allerhøjeste Bifald.«¹ En kraftig mistillid til Jørgen Scheel kom dog til orde i bestemmelsen om, at kancellipræsident Kaas og den deputerede etatsraad Monrad i henhold til hans begæring herom skulle have ubegrænset fuldmagt til paa grevens vegne at udføre alt vedrørende salget af godset og afbetalingen af gælden. Naar forf. (s. 135) mener, at det ville have været mere nærliggende at lade de hittidige administratorer af grevskabet overtage dette hverv, skal hertil kun siges, at den ene af dem — amtmand Fønss — senere viste sig i den grad at varetage Scheels interesser, at det ville have været højst uheldigt at lade ham fortsætte som kontrolinstans. At det endelige resultat blev det samme, som hvis man havde valgt denne løsning, er en anden sag; men det skyldtes Scheels ulovlige transaktioner.

Som led i ophævelsen af grevskabet overdrog Jørgen Scheel som besidder af grevskabet dets ejendomme til sig selv som privatmand, og de to kancelliherrer tiltraadte skødet med deres underskrift. At Scheel har været klar over, at han ikke derved blev fritaget for deres fremtidige medvirkning ved bortsalg af de enkelte ejendomme, maa være hævet over enhver tvivl. Han havde jo selv søgt om grevskabets ophævelse for derigennem at kunne fyldestgøre sine kreditorer, og de deputerede skulle netop paase, at de ved salgene indkomne beløb anvendtes til dækning af kreditorerne.

Imidlertid begyndte Scheel paa egen haand at sælge til højre og venstre af ejendommene, fortrinsvis til bønder. Det er muligt, som af forf. antaget, at der har ligget altruistiske motiver bag ved disse bortsalg — i hvert fald til dels — men man kan ikke udelukke muligheden af, at han netop henvendte sig til bønderne, fordi disse ville have færre betænkeligheder ved at inklade sig med en sælger, som ikke havde sin adkomst helt i orden — navnlig naar det var deres godsejer — end datidens almindelige gods-købere. Det afgørende er imidlertid, at de indkomne købesummer *ikke* blev benyttet til at betale kreditorerne.

Affæren med landvæsenskommissær Esmarch er ganske illustrerende. Esmarch havde af Scheel købt Ørbækgaard og betalt 20.000 rdl. i udbetaling, idet Scheel havde meddelt, at han havde

¹ 4. dep. forestilling af $\frac{5}{6}$ 1807.

skrevet til de to kancelliherrer og anmodet om deres approbation, og det var vidnefast, at Scheel immer havde sagt, at Kaas og Monrad »ingensinde nægtede Samtykke til hans Pantsættelser og Salg, naar kuns Fideicommisscapitalen conserveredes.«¹ De deputerede, som af Esmarch blev anmodet om samtykke til handelen, stillede imidlertid krav om, at der blev tinglæst en deklARATION, som forhindrede greven i at indgaa nogen forpligtelse af økonomisk art uden deres medunderskrift, og da de intet svar fik herpaa, nægtede de at meddele samtykke til salget.

Naar forf. (s. 144) hævder, at de to mandatarer forholdt sig ret passive, er dette i hvert fald ikke i overensstemmelse med deres egen fremstilling af sagen. Det fremgaar tværtimod af denne, at de gentagne gange forsøgte at komme i forbindelse med Scheel og hans betroede mand Fønss, men at det til stadighed strandede paa disses udflugter. Til sidst maatte de ligefrem begære sig fritaget for deres besværlige hverv, og kancelliet nedlagde herefter forestilling om umyndiggørelse af Scheel.² Et andragende herom fremkom forøvrigt paa samme tid fra grevens to svogre geheimekonferensraad, greve Moltke-Moltkenborg og lensgreve Bille-Brahe.

Det er klart, at de to deputerede begik en fejl, da de underskrev skødet til Scheel paa grevskabets ejendomme uden at sikre sig mod hans dispositioner ved en deklARATION som den, de senere fremsatte krav om; men at denne fejl ikke kunne undskylde Scheels optræden, er lige saa oplagt.

Paa et senere tidspunkt søgte administrationskommissionen i Scheels bo at faa omstødt de af ham foretagne salg, men uden succes. Sagen blev tabt i begge instanser. I første instans ved Scheels birketing, hvor dommeren, examinatus juris Michael Juul den 5. september 1817 fastslog, at den deputerede meddelte fuldmagt til i forening med greven at besørge gælden afbetalt ikke kunne betage grevens egen afhændelse af de ham overdragne ejendomme retsvirkning, da »hverken Bevillingen til Grevskabets Oplosning eller Fuldmagten indeholder nogen udtrykkelig Bestemmelse derom til Oplysning for Vedkommende«³. Denne afgørelse stadfæstede højesteret ved en enstemmig dom den 22. maj 1818.

Ved denne utvivlsomt rigtige dom, — der ikke, som forf. antager (s. 166), fastslog, at Scheels bortsalg var lovlige, men tværtimod, at det i forhold til godtroende købere var uden betyd-

¹ RA. Brev fra Fønss af 6/2 1811 i Topografisk ordnede lenssager. Scheel. Danske Kancellis Arkiv A, IV, 3.

² 3. dep. forestilling af 4/10 1815.

³ Højesterets protokol 1818.

ning, om de var ulovlige, — slap køberne af ejendommene hel-skindede ud af sagen. De der betalte gildet, var kreditorerne, som skulle have været dækket gennem købesummerne. Mange aar senere gav dette anledning til en sag, idet Jørgen Scheel endog havde undladt at dække de paa grevskabet hæftende overformyn-derimidler, hvorfor der i 1834 fremsattes andragende om, at staten ville erstatte de lidte tab.¹ Andragendet afsloges — vel af hensyn til konsekvenserne, — og sagen nævnes blot her til belysning af den ansvarløshed, som prægede Jørgen Scheels optræden.

I Scheels bo var der naturligvis kreditorer med meget store tilgodehavender, men hvad der navnlig præger billedet, er de ca. 200 gældsbeviser til gaardmænd lydende paa 100—1200 rdl., af hvilke nogle gik helt tilbage til 1803. Blandt de udækkede privilegerede fordringer fandtes umyndiges midler til et samlet beløb af 35.000 rdl. rede sølv. Et meget stort antal fordringer afvistes som ikke tilstrækkeligt dokumenterede. Den omstændig-hed, at kreditorerne havde ladet sig nøje med at stole paa en adelsmands ord, medførte, at deres krav ikke kom i betragtning. At hofurmager Jørgensen skulle have anmeldt en ikke eksisterende fordring paa 450 speciedaler, lader sig vanskeligt antage, men kravet afvistes af mangel paa bevis. I visse tilfælde krympede kommissionen sig ved at afvise kravene, men var nødsaget til at gøre det for at tilvejebringe den fornødne ensartethed i afgørel-serne. Dette gjaldt saaledes Scheels haardt prøvede søster Juliane Maries krav paa ca. 30.000 rdl., »hvor megen Tillid og Formodning den (kommissionen) end kunde have til og for Rigtigheden«. Hendes tragiske skæbne skildres af forf. i bogens afsluttende afsnit, hvor det paavises, at Blichers »Den jyske hvide Dame« er bygget over virkeligheden.

Det er vel rigtigt, at Jørgen Scheel øvede en betydelig god-gørehed, og at han i sjælden grad ejede evnen til at skabe glæde om sig. Det maa imidlertid ikke overses, at det for en stor del var for smaafolks penge, at han gav rollen som grandseigneur. Saa tidligt som i 1802, da han optog et laan paa grevskabet, var kancelliets indstilling til kongen motiveret med, at der blandt de kreditorer, som skulle dækkes gennem det nye laan, fandtes »mange Bønder og andre, hvis timelige Velfærd beroer paa Betryg-gelse af deres Laan, der ei kan finde Sted, naar det ansøgte ikke tillades, samt at det vilde være tungt for disse, om de skulde miste deres Tilgodehavende.«² Af oplysningerne om kreditorerne

¹ 3. dep. forestilling af 5/11 1834.

² 4. dep. forestilling af 29/1 1802.

i hans bo fremgaar, at han troligt fortsatte med at bruge smaa-folks midler.

Et af hovedtemaerne i bogen er Scheels fortvivlede sprællen i jødiske aagerkarles kloer — endog muligheden for pengeafpresning antydes diskret (s. 35).

Det er muligt, at forf. har ret paa dette punkt, men han skylder bevis for, at Scheel faktisk er blevet udnyttet af Gumprechterne. Penge har til alle tider haft deres pris, og der er naturligvis ingen grund til at antage, at de jødiske bankierhuse skulle have vist nogen velgørenhed imod den danske adelsmand, som var i konstant pengetrang. Spørgsmaalet er imidlertid, om tab og gevinst ikke gik nogenlunde lige op for Gumprechterne m. h. t. deres tilgodehavender hos Scheel. Ganske vist anmeldte de ikke nogen fordringer i hans bo, idet de forinden havde faaet dem borttransporteret til andre; men til hvilken kurs det er sket, ved man intet om. I hvert tilfælde er der ingen grund til at tro, at de har faaet deres paalydende værdi, og de som letsindigt købte dem, fik ikke en skilling for dem i boet. En af dem, det gik særlig haardt ud over, var kancelliraad Foghs enke i Viborg, der anmeldte det uhyre krav af 275.000 rdl. n. v. i boet, uden at opnaa nogen som helst dækning herfor. Den stærke fremhævelse af Gumprechternes andel i Scheels sammenbrud lader sig kun kunstnerisk, ikke videnskabeligt forsvare.

Umiddelbart før sammenbruddet forelagde Scheel kancelliet en plan, som er karakteristisk for hans tankegang. Hele den fideikommissarisk bundne formue, han havde i behold uden for det tidligere grevskab, skulle overdrages til ham som fri ejendom for derefter at bortsælges. En del af salgssummerne skulle anvendes til fideikommisser og resten benyttes til at betale hans gæld samt købe en gaard i København. Ogsaa den gamle adels dybt grundfæstede respekt for slægtens jord og for pligten til at efterlade den intakt til efterslægten laa Jørgen Scheels mentalitet fjernt.

Det spørgsmaal, som uvilkaarligt melder sig ved læsningen af Hugo Matthiessens bog, er: Var Jørgen Scheel i virkeligheden normal? Naar han i datiden, som unægtelig tillod en betydelig excentricitet hos samfundets spidser uden at drage disses mentale tilstand i tvivl, betegnedes som »den gale greve«, ville man saa ikke i vore dage karakterisere ham som udpræget psykopat? At han intelligensmæssigt hævede sig højt over gennemsnittet og var berømt for en ganske overordentlig personlig charme, taler ikke herimod. Nogle af de farligste psykopater, kriminalhistorien kender, var i besiddelse af disse egenskaber. Det var saa afgjort paa

karakterens omraade, at Jørgen Scheels psyke havde sine brist.¹ Som lægmand skal jeg vel vogte mig for at gaa videre end til at stille spørgsmaalet til mere kyndiges besvarelse; men adskillige af de træk, forf. meddeler til belysning af Scheels karakter, afviger saa meget fra normalen, at man rent umiddelbart fristes til at betragte dem som patologisk begrundede. Det er meget sjældent, at man inden for det milieu, hvori Jørgen Scheel var født og opvokset, staar over for en mand, hvis livsprincipper i den grad betegnede en fornægtelse af slægtens fundamentale forestillinger og interesser. Den maade, hvorpaa han slødede aar efter aar bort i udlandet, efter at han var kommet til skelsaar og alder, til trods for hans families indtrængende henstillinger og bønner til ham om at komme hjem, og uagtet kreditorerne i mellemtiden gik løs paa alt, hvad der ikke var fideikommissarisk bundet, faar da ogsaa forf. til at betegne hans livsførelse i disse aar som »galmandsfærd« (s. 87).

Et andet spørgsmaal rejser sig: Var Jørgen Scheels pragtsyge udelukkende udsprunget af trangen til at se skønne ting omkring sig? Maa den ikke til dels forklares som udslag af hans tilbøjelighed til at give rollen som den store mand, navnlig efter at hans forsøg paa at blive knyttet til hoffet som staldmester ved den kongelige staldetat var glippet? Hvorfor omgikkes han saa godt som udelukkende borgerskabet og uadelige proprietairer i en tidsalder, da en saadan omgang var næsten utænkelig for en lensgreve? Var det, fordi han her fandt det publikum, som var en nødvendighed for ham, og staar man her over for et udslag af den for en bestemt form for psykopati karakteristiske selvhævdelses-trang?

Som Hugo Matthiessen har anlagt sin bog, maa dommen over den til en vis grad blive afhængig af, om man føler sig overbevist af rigtigheden af det defensorat, den indeholder for Jørgen Scheel. At der ogsaa er skygger i det billede, forf. har tegnet af ham, skal ikke nægtes; men forf. har gjort, hvad der stod i hans magt for at mildne dem. Tilbage staar indtrykket af en problematisk personlighed, som forf. har bestræbt sig for at yde al tænkelig retfærdighed, men hvis egentlige undskyldning maaske var den, at han var utilregnelig.

Stig Iuul.

¹ Jens Juel synes i portrættet af ham, paa hvilket han formentlig er 33-34 aar gammel (Juel døde 1802) at være trængt igennem den charmerende maske. Det er i hvert fald ikke nogen tiltalende karakter, kunstneren har følt sig staaende ansigt til ansigt med.